

*Розвиток педіатрії в другій половині
XIX сторіччя*

(на базі іноземної частини фонду

рідкісної літератури

наукової бібліотеки ДЗ «ДМА»)

«Із усіх прояв творчості людини саме дивовижне та гідне уваги – це книжки»

Томас Карлейль

«Не знаєш що робити – йди до бібліотеки»

Джоан Роулінг

Фонд рідкісної книги в науковій бібліотеці Дніпропетровської медичної академії налічує близько 1000 примірників. Приблизно 1/3 з них складають зарубіжні видання. Для презентації ми вибрали декілька монографій чотирма європейськими мовами: англійською, німецькою, французькою та італійською. Всі ці книжки стосуються розвитку дитини, її анатомо-фізіологічних властивостей, деяких

патологічних процесів та особливостей, які мають своє проявлення з перших хвилин життя новонароджених. Величезна увага приділяється догляду та гігієні дитини, грудному годуванню, завжди актуальні проблеми дитячого харчування, ментального здоров'я, перебігу інфекційних хвороб.

Ми б хотіли розповісти та представити деякі монографічні видання, які віддзеркалюють початок та становлення педіатричної науки в другій половині XIX століття. Ці матеріали зібрані та написані вченими, лікарями-педіатрами та науковцями, які залишили своє ім'я в історії педіатрії. Ми радіємо, коли доводиться навіть просто дивитись на раритети.

Професор І.В. Троїцький (1854 – 1923); один з перших лікарів-педіатрів України, організатор, видатний вчений, історіограф педіатрії. Все своє трудове життя він віддав роботі в Київському, Харківському та Катеринославському університетах. Наукові праці та громадська діяльність І. В. Троїцького мали велике значення не лише для розвитку вітчизняної, а й світової педіатрії. Людина енциклопедичної освіти, науковець-дослідник, лікар – практик вільно володів 14 мовами, тому навіть дотик до цих джерел затамовує подих.

Перш за все, педіатрія – це наука, яка займається вивченням організму людини від її народження і до підліткового віку. Шлях розвитку цієї науки був складним та довгим. Перша в історії праця «Про природу дитини» була написана родоначальником медицини Гіппократом у IV віці до нашої ери.

В подальшому до цієї тематики будуть повертатися багато лікарів, науковців та вихователів. Із загальної медичної науки педіатрична гілка буде поступово виділятися, відокремлюватися та систематизуватися по мірі свого розвитку.

*В XIX – XX століттях будуть створені спеціалізовані дитячі лікарні. Вже в ті роки педіатрія перетворюється на одну з провідних дисциплін медичної науки, а в теперішні часи стрімко та широко розвивається. Крім імен видатних педіатрів Франції, Німеччини, Великобританії та Італії, твори яких будуть представлені нижче, слід підкреслити, що всі зарубіжні видання з фонду рідкісних книг до нашої бібліотеки потрапили з приватного зібрання відомого педіатра, засновника та першого завідувача кафедри педіатрії Дніпропетровської медичної академії професора Івана Віссаріоновича Троїцького з його *ex libris*:*

*Іван Віссаріонович
Троїцький*

Педіатрія Англії, Франції, Німеччини та Італії

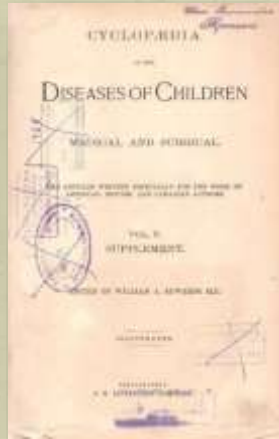

Лікування дитячих хвороб з давніх-давен було пов'язане з породіллями, лікуванням жіночих хвороб та розвитком уявлень про заразні захворювання. Видатні лікарі стародавнього світу в своїх працях дали класичний опис віспи, кору та деяких інших хвороб. Згадаємо ще раз отця-засновника медицини Гіппократа, який першим написав про природу дитини.

Спеціальні твори про дитячі захворювання почали з'являтися лише наприкінці XV – початку XVI століть.

Великий внесок у вивчення дитячих хвороб зробив англійський лікар Томас Сіденхем (Thomas Sidengam, 1624 -1689). Він описав скарлатину, ревматичну хорею, подагру, коклюш, краснуху, рожу, рахіт. Крім того, Сіденхем зробив спробу систематизувати опис захворювань та поділити їх на гострі (від бога) та хронічні (від нас самих). Велика заслуга Сіденхема полягала в тому, що він розцінював хворобу як «зусилля природи відновити здоров'я шляхом видалення впровадженого хворобливого початку» та прагнув до вивчення цілющих сил самого організму.

Англомовна література

Cyclopaedia of the Disease of Children. Medical and Surgical. The Articles Written Especially for the Work by American, British and Canadian Authors. Vol 22, V [Текст]: посібник. Vol. 22. Diseases of the Skin, Constitutional Diseases and Diseases of Nutrition, of the Respiratory, Circulatory, Hematopoetic and Glandular Systems and of the Mouth, Tongue and Jaws / ed. John. M. Keating. – Philadelphia : J. B. Lippincott Company, 1889. - 1066 p.

Cyclopaedia of the Disease of Children. Medical and Surgical. The Articles Written Especially for the Work by American, British and Canadian Authors. Vol 22, V [Текст]: посібник. Vol. V. Supplement / ed. W. A. Edwards. – Philadelphia : J. B. Lippincott Company, 1899. - 1332 p.

Назва книги перекладається як «Енциклопедія дитячих хвороб медичних та хірургічних». Видання «Енциклопедії» тривало 12 років (1889 - 1901). Вона складається з 8 томів з доповненнями. У фонді нашої бібліотеки є II том та V (доповнення). Кожний том налічує більш ніж 1300 сторінок, тобто це є дійсно фундаментальне видання. Статті до «Енциклопедії» були спеціально написані американськими, британськими та канадськими авторами. Тематика «Енциклопедії» абсолютно класична. В її основу покладено принцип підручника. На цьому будуються всі навчальні видання різними мовами. Починаючи з анатомо - фізіологічних властивостей організму дитини і далі повністю вся нозологія. Все викладено детально і доступною мовою. На великий жаль видання неілюстроване.

Холт Лютер Еммет (Holt Luther Emmet, 1855-1924); написав та видав книгу, яка вважалась найбільш важливим виданням свого часу в галузі педіатрії. Сама назва «Догляд і годування дітей: катехизис для використання матерями та доглядальницями». Книга мала 11 перевидань. Автор детально вивчав питання сертифікації молока, яке необхідно для нормального розвитку дитини.

Holt, Luther Emmet.
The Diseases of Infancy and Childhood. For the Use of Students and Practitioners of Medicine [Text]:
підручник/ *L. Emmet Holt.* – *New York: D. Appleton and Company, 1897.*-1117р. іл., кол. іл.

Ротш Томас Морган (Rotch Thomas Morgan) приділяв велику увагу гігієні та догляду за дитиною, годуванню; був один з перших та найбільш ґрунтовних лікарів, які займались хворобами крові у новонароджених та годунків.

Rotch, Thomas Morgan.
Pediatrics. The Hygienic Treatment of Children [Текст] : наукове видання/*Thomas Morgan Rotch.* – *Philadelphia: J. B. Lippincott Company, 1897.* іл., кол. іл.

В цьому ж ряду стає і Джон Мілтон Скаддер (Scudder John Milton, 1829 –1894). Він намагався поліпшити систему медичної допомоги, глибоко вивчав та систематизував всі необхідні знання свого часу. Він видав та перевидав невеликий практикум, який став в нагоді багатьом мамам. Книга, хоча і невеличка за розміром, складається з трьох частин. Перша – ліки для новонароджених та годунків; друга – догляд за дитиною: годування, купання, сповивання, засоби гігієни. третя – описання хвороб всіх систем дитячого організму.

Scudder, John M.

The Eclectic Practice in Diseases of Children [Текст]: посібник/

John M. Scudder. – вид. випр. та доп.
– Cincinnati: John M. Scudder Publisher,
1888. – 486р.

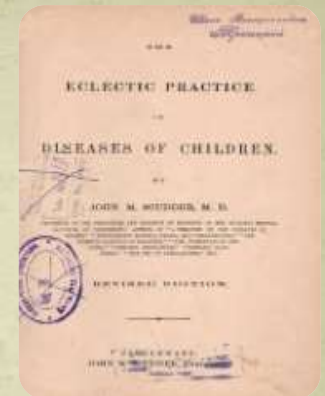
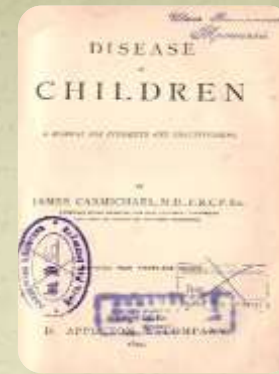
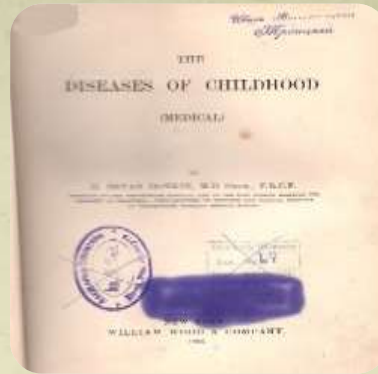
Н. Bryan Donkin сер (Гораціо Брайан Донкін, 1842 – 1927); був британським лікарем, політичним радикалом та членом тюремної служби, але завжди залишався педіатром.

Donkin, H. Bryan.

The Diseases of Children (Medical) [Текст]: посібник/
H. Bryan Donkin. – New York: William Wood &
Company,
1893. – 433р.

Ще декілька джерел педіатричної літератури стосовно окремих нозологічних форм

Sachs, B.

A Treatise on the Nervous Diseases of Children for Physicians and Students [Текст]: посібник/ *B. Sachs*. – *New York: William Wood*, 1895. – 666 р.: іл. (нервові хвороби дитини)

Fox, George Henry

Skin Diseases of Children [Текст]: наукове видання/ *George Henry Fox*. – *London: J. & A. Churchill*, 1898. – 166 р. іл., фот. (шкірні хвороби дитини)

Carmichael, James

Diseases in Children. A Manual for Students and Practitioners [Текст]: підручник/ *James Carmichael*. – *New York: D. Appleton & Company*, 1892. – 591 р.: іл. (діабет у дитини)

Література Франції

Франція – велика держава, має багату історію, традиції. Медицина цієї країни дала світу потужні імена лікарів – педіатрів. Як самостійна дисципліна французька педіатрія почала формуватися лише в першій половині XIX сторіччя.

Датою її народження вважають 1802 р., коли в Парижі була відкрита перша дитяча лікарня. До кінця цього сторіччя Паризька школа педіатрів (Н. Жадло, Л. Герсан, Ш. Бійяр та ін) була центром підготовки дитячих лікарів для всієї Європи.

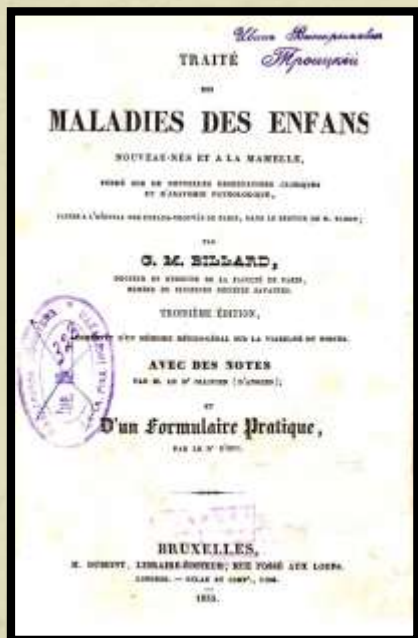
Легкість, оригінальність, неймовірне та невичерпне почуття французького гумору, яке властиве всій нації, дозволило зробити майже серйозне відкриття. Саме французькі лікарі дійшли висновку, що «молоко смаглявих жінок краще, ніж білолицих білявок». Це цитата з популярної в ті часи медичної книги, яка вийшла в 1892 р.

Яким чином змінювались уяви про вірний догляд за малюками?

Найстаріша книга в іноземній частини фонду рідкісної книги – французька:

Billard, C. M.

Traite de maladies des enfants nouveau-nez et la mamelle [Текст]:
посібник/ С. М. Billard. – 3eme ed. – Bruxelles: H. Dumont,
Librairie – Editeurs, 1835. – 462 p.: іл.

В фонді рідкісної книги є 3-томне франкомовне видання з дитячих хвороб:

Traite des maladies de l'enfence [Текст]: посібник. *J. II/ed. J. Grancher, J. Comby, A.-B. Marfan.* – Paris: *Masson et Cie, Editeurs*, 1897. – 816 p.

Traite des maladies de l'enfence [Текст]: посібник. *J. III/ed. J. Grancher, J. Comby, A.-B. Marfan.* – Paris: *Masson et Cie, Editeurs*, 1897. – 949 p.

Traite des maladies de l'enfence [Текст]: посібник. *J. IV/ed. J. Grancher,, J. Comby, A.-B. Marfan.* – Paris: *Masson et Cie, Editeurs*, 1898. – 879 p.

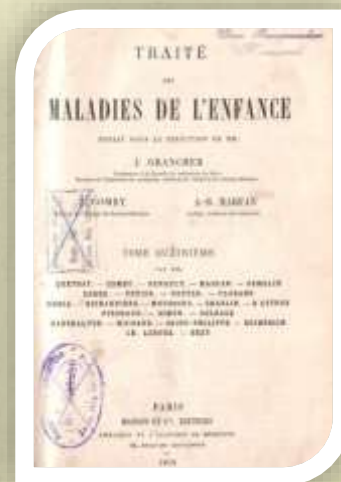
Його видавниками та редакторами були відомі вчені-педіатри, їх імена пов'язані з науковими дослідженнями та відкриттями. Наприклад, Жак-Жозеф Гранше (Jacques-Josef Grancher). Був засновником дитячої неврології, піонер в галузі профілактики туберкульозу у дітей, директор лікарні для хворих дітей в Парижі, член виконавчого комітету Інститута Пастера;

Жюль Комбі (Jules Comby) опублікував багато книг про свої дослідження дитячих хвороб і терапевтичних та профілактичних методів лікування.

*Своє ім'я він залишив у зв'язку з медичним симптомом «ознака Комбі», який є першою ознакою кору; ввів поняття «нейроартритичний діатез». Майже все своє життя він працював в паризькій дитячій клініці *Hopital des Enfants Malades*.*

*Ще один відомий педіатр Антуан Бернар-Жан Марфан (*Antoine-Bernard-Jean Marfan, 1858 - 1942*). Але головна його заслуга – відкриття синдрому, який він описав у 1896 році і який був названий його ім'ям – синдром Марфана. МФС – це генетичне порушення в сполучній тканині, є аутосомно-генетичною хворобою, яка зустрічається як у чоловіків, так і у жінок.*

Ось ці три корифея - педіатра і склали та опублікували це видання:

П'єр Буден (Pierre-Constant Budin, 1846 – 1907). Педіатр, гігієніст, акушер, засновник сучасної перинатальної медицини, фахівець з питань годування немовлят, які народились в строк, або передчасно. Доклав великих зусиль у вивченні та запобіганні дитячої смертності. Він підкреслив важливість правильного харчування та профілактики інфекційних хвороб новонароджених. Прихильник грудного вигодовування.

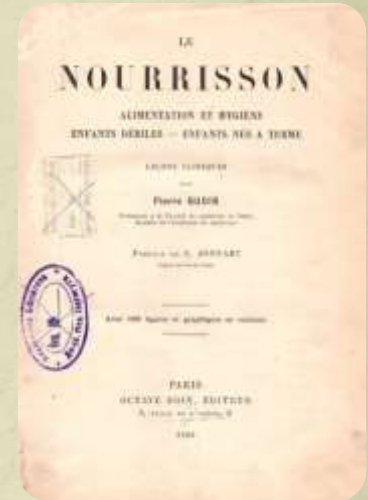

Budin, Pierre.

Le Nourrisson. Alimentation et hygiene enfants debiles –

enfants nes a term. Lecons clinique [Текст]:
посібник/

Pierre Budin; авт. передмови *E. Jonnart*. –
Paris: Octave Doin, Editeurs, 1900. – 394 p.

Ежен Бушу (Bouchut Eugene, 1818-1891). Французький лікар, який зробив значний внесок одразу в декількох областях медицини, таких як педіатрія, оториноларингологія, неврологія та офтальмологія. Він винайшов трубку для інтубації трахеї при захворюванні на дифтерію, був одним з перших практиків офтальмоскопії, вивчав та досліджував внутрішню частину ока для діагностування хвороб головного мозку, був автором та опублікував низку робіт з неврастенії. В книзі, яку ми презентуємо, мова йде про новонароджених, також додаються опис випадків та історії хвороб.

Bouchut, E.

Traite pratique des maladies des nouveau-nés des enfants à la mamelle de la seconde année [Текст: посібник/ E. Bouchut. – 8 вид., випр. та доп. – Paris: Librairie J.-B. Bailliere et Fils; Londres: Bailliere, Tindall & Cox; Madrid: C. Bailey-Balliere, 1885. – 1148p. (Ouvrage couronné par l'Institut de France)

Жорж – Анри Роджер (Georges Eugene Henri Roger, 1860 – 1946); лікар-педіатр, працював і в інших областях медицини: асоційований доктор патології та судової медицини, професор експериментальної та порівнювальної патології, далі фізіології на медичному факультеті в Парижі, де довгий час він був деканом. Його іменем названо рефлекс де Роджер (гіперсалівація в разі подразнення езофагуса). Глибоко вивчав проблеми травної системи дитини. Різнобічно освічена людина, автор багатьох робіт з різних напрямків медицини, перекладач, редактор, навіть написав літературну п'єсу під ім'ям Генріот Жорж.

Roger, Henri.

Recherches cliniques sur les maladies de l'enfance [Текст]: наукове видання. Т. I / *Henri Roger*. – Paris: P. Asselin, Successeur de Bichet Jeune et Labbe, 1872. – 491 p.

Roger, Henri

Recherches cliniques sur les maladies de l'enfance [Текст]: наукове видання. Т. II. *Syphilis – Coqueluche* / *Henri Roger*. – Paris: Asselin et Cie, Libraires de la Faculte de Medecine, 1883. – 840 p.

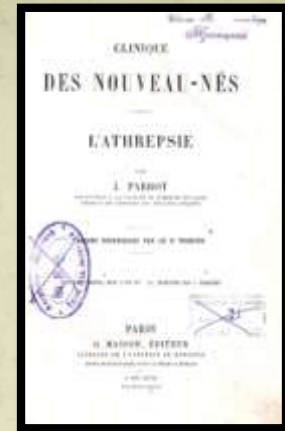
Ж. М. Ж. Парро (J. M. J. Parrot, 1829 – 1883). Видатний вчений-педіатр, відомий своїми трудами про новонароджених; вивчав прояви вродженого сифілісу у дітей перших місяців життя у вигляді відсутності активних рухів в кінцівках та хворобливості пасивних рухів і схильності до переломів. Є медичний термін «хвороба Парро» - псевдопараліч сифілітичний.

Parrot, J. M. J.

Clinique des nouveau-nés.

L'athrepsie [Текст]: наукове видання/ *J. Parrot; ed. Troisième.* – Paris: *G. Masson, Éditeurs*, 1877. – 450 p. – il., кол. іл.

Жюль Рувье (Jules Rouvier, 1855 - ...). Найвідоміший гігієніст, один з провідних фахівців в галузі молока. Його книга «*Le lait caracteres dans l'etat de sante et de maladie, alterations et falsifications, germes de maladies, microorganismes du lait*» витримала 7 перевидань на французькій мові в 1983 р. і знаходиться в 36 бібліотеках світу. Вчений був обдарованою людиною, мав багато захоплень, був видатним археологом та нумізматом. У 1889 р. його книга «Гігієна» в перші роки мала 5 перевидань французькою та знаходиться в 18 бібліотеках світу. Ми також маємо цей примірник:

Rouvier, Jules.

Hygiène de la première enfance [Текст]: наукове видання/ *Jules Rouvier.* – Paris: *Octave Doin, Éditeur*, 1889. – 640p.

Література Німеччини

В другій половині XIX сторіччя Німеччина була однією з найбільш розвинутих країн Європи. Вона мала величезний технічний потенціал, який згодом, на превеликий жаль, було мілітаризовано та через майже століття вже працювало на війну, агропромислові райони вирощували найкращі продукти харчування, нація пропагувала здоровий спосіб життя.

Стрімко розвивалась і медична наука. Ми можемо уявити собі лабораторії того часу, які були оснащені найсучаснішим обладнанням. Істотно змінились діагностика і терапія, вводились нові методи обстеження хворого. Завдяки новому приладдю лікар зміг проникати до внутрішніх органів тіла людини. В цей час в країнах Західної Європи панували ідеї Вірхова (Рудольф Людвіг Карл Вірхов, 1821 – 1902). Його іменем названо журнал «Вірховський архів», який зібрав в собі найважливіші надбання медичної науки.

Географічне розташування Німеччини давало можливість цілий рік збирати рослини та квіти дикої природи, якими користувалась народна медицина. На цій основі, а згодом з можливостями синтетичної фармакології, налагодили випуск ліків.

Карл Якоб Адольф Хрістіан Герхардт (Carl Jakob Adolph Christian Gerhardt, 1833 – 1902); терапевт, зав. відділенням факультету внутрішньої медицини Йенського університету та його колега Отто Зайферт (Otto Seifert, 1853 – 1933), педіатр, який працював в другій, відкритій Герхардтом, клініці внутрішньої медицини в м. Вюрцбург

Gerhardt, Carl

Lehrbuch der Kinderkrankheiten. In zwei Bänden [Текст]: посібник / Carl Gerhardt, Otto Seifert. – Bd. 2. – Jübingen: Verlag der H. J. A. U. P. P'schen Buchhandlung, 1899. – 582 S.

Хочу навести приклад багатотомного видання посібника з педіатрії, де головним редактором є видатний німецький терапевт Карл Якоб Адольф Христіан Герхардт (*Carl Jakob Adolph Christian Gerhardt*), який пізніше спільно зі своїм колегою з Йенського університета Отто Зайфертом (*Otto Seifert*) видали підручник з дитячих хвороб «*Lehrbuch der Kinderkrankheiten*», 1899 р. (джерело повністю наведено вище).

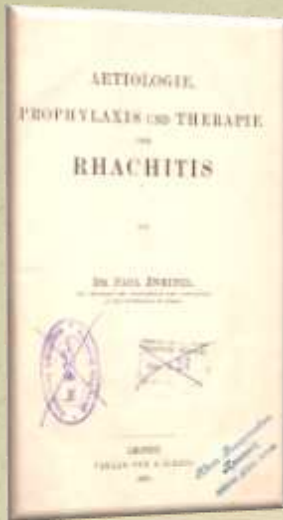
В нашому фонді рідкісної книги є три томи цього видання:

Handbuch der Kinderheilkunde [Текст]: підручник. *Bd. 22. Krankheiten der Neugeborenen, Allgemeinerkrankungen. Theil 1. (Acute Infektionskrankheiten)* / ред. *C. Gerhardt*. – *Tubingen: Verlag der H. F. A. V. P. P.'schen Buchhandlung*, 1877. – 816 S.: іл. (Хвороби новонароджених. Загальні захворювання. Гострі інфекційні хвороби)

Handbuch der Kinderkrankheiten [Текст] підручник. / *Bd. 222. Halfte 2. Krankheiten der Atmungsorgane* / ред. *C. Gerhardt*. – *Tubingen: Verlag der H. F. A. V. P. P.'schen Buchhandlung*, 1878. – 1026 S. : іл. (Хвороби дихальних шляхів)

Handbuch der Kinderkrankheiten (Текст: підручник. *Bd. 22, Abteilung 2. Die Krankheiten der Verdauungsorgane* / ред. *C. Gerhardt*. – *Tubingen: Verlag der H. F. A. V. P. P.'schen Buchhandlung*, 1880. – 928 S.: іл. (Хвороби органів травлення)

Пауль Цвайфель (Paul Zweifel, 1848 – 1927), швейцарський лікар-гінеколог, піонер в дослідженнях фізіології плода, 35 років керував гінекологічною клінікою в Базелі, 3 роки був деканом медичного факультету, а потім ректором Лейпцигського університету.

Zweifel, Paul.

Aetiologie, Prophylaxis und Therapie des Rachitis [Текст]: монографія / *Paul Zweifel*. – *Leipzig: Verlag von F. Hirtzel*, 1900. – 188 S.

Макс Генрих Рунге (Max Heinrich Runge, 1849 – 1909), німецький гінеколог, професор. Навчався в Йєне, Бонні, Лейпцигу, Вені та Страсбурзі. Він досліджував навколоплідні води, вплив лихоманки на майбутню мати та майбутню дитину і можливі зв'язки між інфекціями та смертю плода, видав «Підручник пруської акушерки».

Runge, Max. *Die Krankheiten der ersten Lebenstage* [Текст]: монографія / *Max Runge*. – *Verlag von Ferdinand Fneke*, 1885. – 207 S.

Вільям Карл Зейц (*William Carl Seitz*, 1896 – 195), німецький лікар-педіатр, який вивчав і займався загальною патологією людини і особливо працював з новонародженими, зокрема хворими на інфекційні хвороби, хвороби травної системи, а також вивчав особливості системи кровообігу та нервової системи, прискіпливо досліджував стан шкіри, пов'язуючи отримані данні з окремими ознаками інших хвороб, особливо з хворобами уро-генітальної сфери.

Він систематизував свої дослідження, в разі яких світу було представлено учбовий посібник для лікарів та студентів.

Seitz, Carl.

Grundriss der Kinderheilkunde. Für praktische Aerzte und Studierende [Текст]: посібник/ *Carl Seitz*. – Berlin: Verlag von J. Karger, 1894. – 478 S.

Хохзінгер Карл (Hochsinger Karl, 1860 – 1942), педіатр. Працював в державній дитячій лікарні, але практикував і як приватний лікар. Займався вивченням спадкового сифілісу, аускультациєю серця, особливо при вроджених вадах серця, добре знав проблеми опорно-рухового апарату.

Бернгард Бендикс (Berngard Bendix, 1863 – 1943), німецький педіатр. Був народжений як Якоб В. В. (Jakob V. V.). Навчався в Берліні та Лейпцигу, докторську дисертацію захистив у Фрайбурзі. Опублікував декілька робіт по педіатрії. Написав базовий підручник по педіатрії, який було перекладено на декілька мов. Вперше в світі організував Школу на відкритому повітрі в Грюневальдському лісі поблизу Шарлоттенбурга під Берліном, для профілактики туберкульозу.

Hochsinger, Carl.

Gesundheitspflege des Kindes im Elternhause
[Текст]: наукове видання/ *Carl Hochsinger.* –
Leipzig und Wien: Franz Deuticke, 1896. – 228 S.: іл.

Bendix, Bernard.

Lehrbuch der Kinderheilkunde. Für Ärzte und Studierende [Текст]: підручник/
Bernard Bendix. – 2 вид. – *Berlin: Urban & Schwarzenberg, 1899.* – 546 S.: іл.

Алоїс Беднар (Alois Bednar, 1816 – 1888), відомий австрійський педіатр. Він вивчав медицину у Відні, глибоко вивчав твори Paracelsus та Galen's, а пізніше особливо захоплювався працями Hahnemann, Rademacher. Це найбільший фахівець з дитячого дієтичного харчування. За період спостерегань та досліджень він зробив багато відкриттів. Займався хворобою Вегенера (це аутоімунне запалення стінок судів, зараз воно має назву «Васкуліт»), його іменем названо один з симптомів «афти Бернара» (язви в роті внаслідок травми ротової порожнини, які самостійно проходять протягом кількох днів).

Bednar, Alois.

Lehrbuch der Kinderkrankheiten
[Текст]: підручник / *Alois Bednar.*
– *Wien: Wilhelm Braumiller, 1856.*
– 594 p.

Література Італії

З декількох італійських книг, які знаходяться у фонді рідкісної книги нашої бібліотеки, хочемо показати лише одне видання, яке охоплює практично всі питання та проблеми, пов'язані з анатомо - фізіологічними особливостями дітей від народження до підліткового віку, захворюваності та боротьби з нею різними методами лікування, гігієнічні засоби для уходу за дитиною, водо- та грязелікування, користування соляними шахтами.

Massini, Virginio.

*Terapeutica dell'infanzia e fanciullezza
(Seguito alla fisiologia ed all'introduzione della
pediatria)* [Текст]: монографія/*Virginio
Massini.* – Genova: Tipografia del R. Istituto
Sordo – Muti, 1889. – 739 p.

Ось і добігла кінця наша розповідь про літературу з рідкісного фонду наукової бібліотеки Дніпропетровської медичної академії. Ми показали та розповіли лише про 30 літературних джерел, з якого ще довго будуть черпати знання, здобуті нашими великими попередниками. Деякі з цих знань були відкриттями, втіленими в життя. Вони принесли велику користь дитині, полегшили стан здоров'я багатьох. Але ще чимало відомостей вони зберігають для майбутніх поколінь науковців та принесуть нові відкриття. Оскільки все нове – це добре забуте старе, а життя триває. І ще ми довго будемо чути імена та прізвища людей, які жили й творили більше ніж півтора віку тому.

